

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI TAHLIL QILISH

Эргашова Юлдуз Пармоновна

Навоий шаҳар ҳокимлиги етакчи мутахассиси

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlashga ta'sir etuvchi ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik, psixologik va institutsional omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy xalqaro tajribalar, raqamli ta'lim texnologiyalari, innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda gender sezgir boshqaruv mexanizmlarining inklyuziv ta'lim samaradorligiga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot natijalari gender tengligini ta'minlashda pedagoglarning malakasi, o'quv dasturlarining moslashtirilganligi, ta'lim muassasalari infratuzilmasi, oilaviy qo'llab-quvvatlash va davlat siyosatining muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim tizimida gender tengligini rivojlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, gender tengligi, ta'lim sifati, ijtimoiy integratsiya, nogironligi bo'lgan shaxslar, innovatsion pedagogika, raqamli ta'lim, gender sezgir siyosat.*

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy adolat tamoyillarini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Jahon miqyosida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari barcha fuqarolarning, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar hamda turli gender guruhlarining sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim va gender tengligi masalalari zamonaviy pedagogika, ta'lim menejmenti va ijtimoiy rivojlanishning eng dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Dunyo hamjamiyati tomonidan qabul qilingan 2030 yilgacha bo'lgan Barqaror rivojlanish maqsadlarida sifatli ta'lim (SDG-4) va gender tengligi (SDG-5) alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ushbu maqsadlar barcha insonlarning jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei yoki jismoniy imkoniyatlaridan qat'i nazar teng huquqli ta'lim olishlarini ta'minlashni nazarda tutadi. Xususan, inklyuziv ta'limning asosiy vazifasi har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ularning ta'lim jarayonidagi to'liq ishtirokini ta'minlashdan iborat bo'lsa, gender tengligi ushbu jarayonning adolatli va diskriminatsiyasiz tashkil etilishiga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ta‘lim tizimida gender tengsizligi va inklyuzivlikning yetarli darajada ta‘minlanmaganligi nafaqat ta‘lim sifati, balki mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi, mehnat bozori samaradorligi va ijtimoiy barqarorligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, nogironligi bo‘lgan qiz bolalar va ayollar ta‘lim olish jarayonida ikki tomonlama diskriminatsiyaga duch kelishlari mumkin. Bir tomondan, jismoniy yoki psixologik imkoniyatlarning cheklanganligi, ikkinchi tomondan esa jamiyatda mavjud gender stereotiplari ularning ta‘lim xizmatlaridan to‘laqonli foydalanish imkoniyatlarini qisqartiradi. Natijada ta‘limga qamrov darajasi pasayadi, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari cheklanadi va ijtimoiy integratsiya jarayonlari sekinlashadi.

Inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlash masalasi ayniqsa raqamli transformatsiya davrida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar (Big Data), adaptiv ta‘lim platformalari va masofaviy ta‘lim texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta‘lim tizimida yangi imkoniyatlarni yaratish bilan birga, ayrim hollarda gender va raqamli tafovutlarni ham yuzaga keltirmoqda. Agar ushbu texnologiyalar gender sezgirlik tamoyillari asosida joriy etilmasa, mavjud tengsizliklar yanada chuqurlashishi mumkin. Shu sababli inklyuziv ta‘lim muhitida innovatsion texnologiyalarni gender tengligi talablariga mos ravishda qo‘llash masalasi ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishiga aylanmoqda.

Mamlakatimizda ham ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, inklyuziv ta‘limni rivojlantirish va gender tengligini ta‘minlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, Gender tenglik strategiyasi hamda Inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasida barcha fuqarolar uchun teng ta‘lim imkoniyatlarini yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, umumta‘lim maktablarida inklyuziv sinflarni tashkil etish, maxsus pedagoglarni tayyorlash, ta‘lim infratuzilmasini moslashtirish va raqamli ta‘lim texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha qator amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Biroq mavjud yutuqlarga qaramasdan, inklyuziv ta‘lim tizimida gender tengligini ta‘minlash bilan bog‘liq bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, ayrim hududlarda gender stereotiplarining mavjudligi, pedagoglarning gender kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi, inklyuziv ta‘lim metodikalarining amaliyotga to‘liq joriy etilmaganligi, ta‘lim muassasalari infratuzilmasining barcha toifadagi o‘quvchilar ehtiyojlariga moslashtirilmaganligi hamda zamonaviy assistiv texnologiyalarning yetarli darajada qo‘llanilmayotganligi ushbu yo‘nalishdagi muhim muammolar hisoblanadi.

Mavzuning ilmiy zarurati shundan iboratki, inklyuziv ta‘lim va gender tengligi masalalari bo‘yicha alohida tadqiqotlar mavjud bo‘lishiga qaramasdan, ushbu ikki yo‘nalishning o‘zaro

bog‘liqligini kompleks tahlil qiluvchi, gender tengligini ta’minlashga ta’sir etuvchi omillarni tizimli ravishda baholovchi hamda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar yetarli darajada shakllanmagan. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida gender tengligini ta’minlash, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish hamda gender sezgir ta’lim boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish masalalari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi inklyuziv ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlashga ta’sir qiluvchi ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik, psixologik, texnologik va institutsional omillarni aniqlash hamda ularning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’sirini baholash zarurati bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta’lim siyosatini takomillashtirish, gender sezgir ta’lim muhitini shakllantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shu bois, inklyuziv ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlashga ta’sir etuvchi omillarni kompleks tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ham muhim sharti sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu esa mazkur mavzuning ilmiy va amaliy jihatdan nihoyatda dolzarb ekanligini belgilaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Inklyuziv ta’lim va gender tengligi bo‘yicha xorijiy hamda O‘zbekiston olimlarining ilmiy qarashlari. Inklyuziv ta’lim va gender tengligi masalalari zamonaviy pedagogika, sotsiologiya, psixologiya va ta’lim menejmenti sohalarida keng tadqiq qilinayotgan ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu masalalar bo‘yicha ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan nazariy yondashuvlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular inklyuziv ta’limning mazmun-mohiyati, gender tengligining ijtimoiy ahamiyati hamda ta’lim jarayonidagi o‘rni va rolini yoritib berganlar.

1. Xorijiy olimlarning inklyuziv ta’lim va gender tengligi haqidagi qarashlari:

Inklyuziv ta’lim bo‘yicha dunyoda eng ko‘p iqtibos keltiriladigan olimlardan biri hisoblangan Mel Ainscow inklyuziv ta’limni ta’lim tizimining barcha o‘quvchilar ehtiyojlariga moslashish jarayoni sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, inklyuziv ta’limning asosiy vazifasi ta’lim olishdagi barcha to‘siqlarni bartaraf etish va har bir bolaning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlashdan iborat. “Inklyuziv ta’lim – bu barcha o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini kengaytirish va ularning o‘qish hamda ijtimoiy hayotdagi cheklovlarini kamaytirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir.” [1]

Tony Booth inklyuziv ta’limni ta’lim tizimidagi madaniyat, siyosat va amaliyotni takomillashtirish orqali barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan

yondashuv sifatida baholaydi. “Inklyuziv ta’lim - bu ta’lim muassasalarida mavjud bo‘lgan diskriminatsiya va cheklovlarni bartaraf etish orqali har bir o‘quvchining rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi jarayondir.”[2]

Dysonning fikricha, inklyuziv ta’lim nafaqat nogironligi bo‘lgan bolalarni ta’lim tizimiga integratsiya qilish, balki ta’limdagi ijtimoiy adolatni ta’minlash vositasidir. Ta’lim muassasalari barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratishi va ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirishga xizmat qilishi kerak.[3]

Lani Florian inklyuziv pedagogika nazariyasining asoschilaridan biri bo‘lib, o‘qituvchilar barcha o‘quvchilarga yagona ta’lim muhiti yaratishi zarurligini ta’kidlaydi. “Inklyuziv pedagogika - bu ta’limdagi farqlarni muammo sifatida emas, balki rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qiladigan yondashuvdir.”[4]

Gender tengligi bo‘yicha yetakchi olimlardan biri bo‘lgan Unterhalter ta’limdagi gender tengligini inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida baholaydi. “Gender tengligi - bu ayollar va erkaklarning ta’lim, iqtisodiy resurslar va ijtimoiy imkoniyatlardan teng foydalanish huquqiga egaligidir.”[5]

Sylvia Chant gender tengligini barqaror rivojlanishning asosiy sharti sifatida izohlaydi. Ta’lim tizimida gender tengligi ta’minlanmas ekan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning barqarorligi kafolatlanmaydi.[6]

Loerman zamonaviy inklyuziv ta’limni raqamli texnologiyalar bilan bog‘laydi. “Inklyuziv ta’lim - bu barcha o‘quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan pedagogik va texnologik muhitni yaratishdir.”[7]

Heyneman gender tengligi va ta’lim sifati o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan. Uning qarashi: Ta’lim tizimida gender tengligi darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, mamlakatning inson kapitali va iqtisodiy rivojlanishi shunchalik yuqori bo‘ladi.[8]

2. O‘zbekiston olimlarining inklyuziv ta’lim va gender tengligi bo‘yicha qarashlari:

Professor N.K. Avliyoqulov zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalalarini o‘rgangan. “Inklyuziv ta’lim - bu imkoniyati cheklangan va sog‘lom bolalarning yagona ta’lim makonida teng huquqli ta’lim olishini ta’minlovchi pedagogik tizimdir.”[9]

Akademik R.H. Jo‘rayev ta’lim tizimida tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarining ahamiyatini asoslab bergan. Inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati pedagogik boshqaruv va ta’lim sifati monitoringiga bevosita bog‘liq.[10]

Professor M.X. To‘xtaxodjayeva gender pedagogikasi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan. “Gender tengligi - bu ayol va erkaklarning ta’lim, kasbiy faoliyat hamda ijtimoiy hayotda teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishidir.”[11]

Professor U.Q. Tolipov inklyuziv ta’limni innovatsion pedagogik faoliyatning muhim

yo‘nalishi sifatida tavsiflagan. Inklyuziv ta‘limda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi va individual yondashuvi asosiy omil hisoblanadi.[12]

Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xorijiy va mahalliy olimlarning aksariyati inklyuziv ta‘limni barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan pedagogik va ijtimoiy tizim sifatida talqin qiladilar. Gender tengligi esa ta‘lim tizimida adolat, teng huquqlilik va diskriminatsiyasizlik tamoyillarini amalga oshirishning muhim sharti sifatida e‘tirof etiladi. Shuningdek, ilmiy manbalar tahlili asosida inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi omillarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin: ijtimoiy omillar; pedagogik omillar; psixologik omillar; iqtisodiy omillar; institutsional omillar; innovatsion va raqamli texnologik omillar.

Mazkur nazariy qarashlar tadqiqotning metodologik asosini tashkil etib, inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlash mexanizmlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi omillarni aniqlash va baholash maqsadida kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini inklyuziv ta‘lim, gender pedagogikasi va ta‘lim menejmentiga oid xorijiy hamda mahalliy ilmiy manbalarni tahlil qilish tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil usuli orqali inklyuziv ta‘lim va gender tengligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik o‘rganildi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida rivojlangan davlatlar tajribasi va O‘zbekiston amaliyoti solishtirildi. Shuningdek, gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi ijtimoiy, pedagogik, iqtisodiy, institutsional va texnologik omillarni baholashda analitik va mantiqiy tahlil usullari qo‘llanildi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari hamda inklyuziv ta‘lim sohasiga oid statistik ma‘lumotlardan foydalanildi. Olingan natijalarni umumlashtirish va ilmiy xulosalar ishlab chiqishda sintez, induksiya va deduksiya usullari qo‘llanildi.

Mazkur metodologik yondashuv inklyuziv ta‘lim muhitida gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi omillarni tizimli ravishda baholash hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi omillar ijtimoiy, pedagogik, iqtisodiy, institutsional va texnologik jihatdan tahlil qilindi. Tahlillar natijasida gender tengligini ta‘minlash samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim muassasalarining boshqaruv tizimi, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, oila va jamiyatning qo‘llab-quvvatlashi hamda zamonaviy innovatsion texnologiyalarning joriy etilish darajasiga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

1-jadval

Inklyuziv ta’lim jarayonida gender tengligiga ta’sir etuvchi omillarning ahamiyat darajasi [13-18]

№	Omillar	Ta’sir darajasi (%)
1	Pedagoglarning gender kompetensiyasi	27,4
2	Oila va ijtimoiy muhit	22,8
3	Ta’lim muassasasi infratuzilmasi	16,5
4	Davlat siyosati va normativ baza	13,7
5	Raqamli texnologiyalar	10,9
6	Moliyaviy ta’minot	8,7
Jami		100,0

1-jadval bo‘yicha tahlil. Tahlil natijalariga ko‘ra, gender tengligini ta’minlashda eng katta ulush pedagoglarning gender kompetensiyasiga (27,4%) to‘g‘ri kelmoqda. Bu holat o‘qituvchilarning inklyuziv va gender sezgir yondashuvlarni qo‘llash darajasi ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Ikkinchi o‘rinda oila va ijtimoiy muhit (22,8%) turibdi. Bu esa jamiyatdagi stereotiplar va oiladagi tarbiya gender tengligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Demak, inklyuziv ta’limda gender tengligini ta’minlashning asosiy omili pedagoglarning malakasi va jamiyatning gender madaniyati hisoblanadi. Shu sababli pedagoglar uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini joriy etish zarur.

2-jadval

Gender tengligini ta’minlashga to‘sqinlik qilayotgan muammolar tahlili [16, 17, 19, 20]

№	Muammolar	Ulushi (%)
1	Gender stereotiplari	29,5
2	Maxsus pedagoglar yetishmasligi	21,8
3	Infratuzilmaning moslashtirilmaganligi	18,3
4	Moliyalashtirish muammolari	13,6
5	Raqamli tengsizlik	9,8
6	Monitoring tizimining sustligi	7,0
Jami		100,0

2-jadval bo‘yicha tahlil. Natijalarga ko‘ra, gender stereotiplari eng katta muammo sifatida qayd etilgan (29,5%). Bu ko‘rsatkich jamiyatda hali ham qiz va o‘g‘il bolalarning ta’lim olish imkoniyatlariga nisbatan turli qarashlar mavjudligini ko‘rsatadi. Shuningdek, maxsus pedagoglar yetishmasligi (21,8%) ham inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Inklyuziv ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash uchun eng avvalo

gender stereotiplarini kamaytirish va maxsus pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish zarur.

3-jadval

Raqamli va innovatsion texnologiyalarning gender tengligiga ta'siri[21-24]

№	Texnologiyalar	Samaradorlik darajasi (%)
1	Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari	31,2
2	LMS (Learning Management System) tizimlari	24,7
3	Masofaviy ta'lim texnologiyalari	18,5
4	Mobil ta'lim ilovalari	14,3
5	Virtual laboratoriyalar	11,3
Jami		100,0

3-jadval bo'yicha tahlil. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari (31,2%) gender tengligini ta'minlashda eng yuqori samaradorlikka ega. Bunday tizimlar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Ta'lim tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish gender tengligi va inklyuzivlik darajasini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

4-jadval

Xorijiy davlatlar tajribasida inklyuziv ta'lim va gender tengligi ko'rsatkichlari[25-28]

Davlat	Gender tengligi indeksi (%)	Inklyuziv ta'lim samaradorligi (%)
Finlandiya	94	96
Shvetsiya	93	95
Kanada	91	92
Germaniya	89	90
Avstraliya	88	89
O'zbekiston	76	74

4-jadval bo'yicha tahlil. Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, gender tengligi yuqori bo'lgan mamlakatlarda inklyuziv ta'lim samaradorligi ham yuqori darajada shakllangan. Finlandiya va Shvetsiya tajribasi gender sezgir siyosat va inklyuziv boshqaruv mexanizmlarining samaradorligini tasdiqlaydi. Rivojlangan davlatlar tajribasi gender tengligi va inklyuziv ta'lim o'rtasida kuchli musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu tajribalarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

5-jadval bo'yicha tahlil. Eng yuqori samaradorlik pedagoglarning gender kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan kurslarga (28,6%) to'g'ri kelmoqda. Bu ta'lim

sifatini oshirishda inson kapitali omilining muhimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, gender audit va sun‘iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari ham yuqori natija beruvchi mexanizmlar sifatida baholangan.

5-jadval

Gender tengligini ta‘minlash bo‘yicha taklif etilayotgan chora-tadbirlarning kutilayotgan samaradorligi

№	Chora-tadbirlar	Samaradorlik (%)
1	Pedagoglar uchun gender kompetensiya kurslari	28,6
2	Gender audit tizimini joriy etish	22,4
3	Sun‘iy intellekt asosidagi monitoring tizimi	18,7
4	Infratuzilmani modernizatsiya qilish	16,5
5	Ota-onalar bilan targ‘ibot ishlari	13,8
Jami		100,0

Gender tengligini ta‘minlashning eng samarali yo‘li pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish va zamonaviy raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etishdan iborat.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlashga ta‘sir etuvchi omillar orasida pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, oila va jamiyatning qo‘llab-quvvatlashi hamda zamonaviy innovatsion texnologiyalar ustuvor ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari gender stereotiplari, maxsus pedagoglar yetishmasligi va infratuzilma muammolari asosiy to‘siqlar ekanligini ko‘rsatdi.

Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi gender tengligi va inklyuziv ta‘lim samaradorligi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini tasdiqladi. Shu bois inklyuziv ta‘lim muassasalarida gender sezgir boshqaruv tizimlarini rivojlantirish, sun‘iy intellekt asosidagi monitoring platformalarini joriy etish hamda pedagoglarning gender kompetensiyalarini oshirish ta‘lim sifatini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi. Mazkur chora-tadbirlar O‘zbekiston ta‘lim tizimida inklyuzivlik va gender tengligini ta‘minlashning muhim strategik yo‘nalishlari hisoblanadi.

MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta‘lim tizimida gender tengligini ta‘minlash ko‘p omilli jarayon hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik va ijtimoiy omillarning ta‘siri yuqori darajada ekanligi aniqlandi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, gender tengligini ta‘minlashning eng samarali mexanizmlari quyidagilar hisoblanadi:

- gender audit tizimlarini joriy etish;
- sun‘iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari;
- individual ta‘lim marshrutlari;
- pedagoglarni muntazam qayta tayyorlash;

- gender sezgir o‘quv dasturlarini ishlab chiqish.

Xususan, Finland, Canada, Sweden va Australia tajribalarida inklyuziv va gender sezgir ta’lim siyosatining muvaffaqiyatli natijalari kuzatilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlashga ta’sir etuvchi omillar kompleks ravishda o‘rganildi hamda ularning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri tahlil qilindi. O‘tkazilgan nazariy va amaliy tahlillar natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim va gender tengligi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy-pedagogik kategoriyalar hisoblanadi. Ushbu ikki yo‘nalishning uyg‘un rivojlanishi ta’lim tizimining barqarorligi, inson kapitalining sifati va jamiyatning ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari, xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari hamda rivojlangan davlatlar tajribalari tahlil qilinib, inklyuziv ta’lim muhitida gender tengligini ta’minlashga ta’sir etuvchi asosiy omillar pedagogik, ijtimoiy, iqtisodiy, institutsional va texnologik omillardan iborat ekanligi aniqlandi.

Tahlillar natijasida pedagoglarning gender va inklyuziv kompetensiyalari gender tengligini ta’minlashning eng muhim omillaridan biri ekanligi isbotlandi. O‘qituvchilarning inklyuziv pedagogika bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari qanchalik yuqori bo‘lsa, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va ularga teng imkoniyatlar yaratish darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida gender sezgir pedagogik yondashuvlarning qo‘llanilishi qiz va o‘g‘il bolalarning ta’limdagi ishtirokini yanada faollashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari oilaviy muhit va jamiyatdagi ijtimoiy stereotiplarning ham gender tengligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Ayrim hollarda jamiyatda shakllangan an’anaviy qarashlar va gender stereotiplari qiz bolalar hamda alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Bu esa inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari hisoblangan tenglik va adolatning to‘liq ta’minlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari inklyuziv ta’limda gender tengligini rivojlantirishning muhim vositasi ekanligi aniqlandi. Adaptiv o‘quv tizimlari, masofaviy ta’lim platformalari va elektron monitoring mexanizmlari barcha o‘quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish imkoniyatini kengaytiradi hamda ta’lim xizmatlaridan foydalanishda tenglikni ta’minlaydi.

Xalqaro tajriba tahlili Finlandiya, Shvetsiya, Kanada va Avstraliya kabi davlatlarda gender tengligi va inklyuziv ta’lim ko‘rsatkichlarining yuqori darajada ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu mamlakatlarda gender sezgir ta’lim siyosati, inklyuziv boshqaruv mexanizmlari,

pedagoglarni tayyorlash tizimi va raqamli texnologiyalarning keng qo‘llanilishi yuqori natijalarga erishish imkonini bergan.

O‘zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta‘limni rivojlantirish va gender tengligini ta‘minlash bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilayotgan bo‘lsa-da, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, maxsus pedagoglarning yetishmasligi, ayrim ta‘lim muassasalarida infratuzilmaning to‘liq moslashtirilmaganligi, gender stereotiplarining mavjudligi hamda zamonaviy assistiv texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi ushbu sohadagi dolzarb masalalar sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, inklyuziv ta‘lim jarayonida gender tengligini ta‘minlash faqatgina ta‘lim tizimining vazifasi bo‘lib qolmasdan, balki davlat, jamiyat, oila va ta‘lim muassasalarining hamkorlikdagi faoliyatini talab qiluvchi kompleks jarayon hisoblanadi. Shu sababli mazkur yo‘nalishda tizimli yondashuvni qo‘llash va innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari asosida inklyuziv ta‘lim muhitida gender tengligini ta‘minlash va uning samaradorligini oshirish bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish: inklyuziv ta‘lim va gender tengligini uyg‘un rivojlantirishga qaratilgan alohida davlat dasturini ishlab chiqish; ta‘lim muassasalarida gender tengligi indikatorlarini joriy etish; inklyuziv ta‘lim sifatini baholashda gender ko‘rsatkichlarini alohida mezon sifatida kiritish.

2. Pedagog kadrlar salohiyatini rivojlantirish: oliy ta‘lim muassasalarining pedagogika yo‘nalishlari o‘quv dasturlariga “Gender pedagogikasi” va “Inklyuziv ta‘lim menejmenti” fanlarini kiritish; maktab va oliy ta‘lim muassasalari pedagoglari uchun muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish; gender sezgir va inklyuziv ta‘lim metodikalari bo‘yicha sertifikatlash tizimini joriy etish.

3. Ta‘lim infratuzilmasini modernizatsiya qilish: ta‘lim muassasalarini universal dizayn tamoyillari asosida jihozlash; nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun maxsus texnik vositalar va assistiv texnologiyalar bilan ta‘minlash; inklyuziv ta‘lim markazlari faoliyatini kengaytirish.

4. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish: sun‘iy intellekt asosida gender va inklyuzivlik monitoringi platformasini yaratish; adaptiv ta‘lim texnologiyalarini umumta‘lim maktablarida joriy etish; inklyuziv ta‘lim uchun maxsus elektron resurslar va mobil ilovalarni ishlab chiqish; masofaviy ta‘lim platformalarida gender tengligi indikatorlarini monitoring qilish tizimini yaratish.

5. Oila va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish: gender stereotiplarini kamaytirishga qaratilgan ma‘rifiy dasturlarni tashkil etish; ota-onalar uchun inklyuziv ta‘lim va gender tengligi bo‘yicha treninglar o‘tkazish; mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik

jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

6. Ta’lim boshqaruviga innovatsion yondashuvlarni joriy etish: ta’lim muassasalarida gender audit tizimini yo’lga qo’yish; gender tengligi bo’yicha reyting va KPI (Key Performance Indicators) tizimini ishlab chiqish; inklyuziv ta’lim samaradorligini baholash uchun raqamli analitika va Big Data texnologiyalaridan foydalanish.

7. Ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish: inklyuziv ta’lim va gender tengligi bo’yicha ilmiy grantlar sonini oshirish; hududlar kesimida gender va inklyuzivlik holatini muntazam monitoring qilish; O‘zbekiston sharoitiga mos gender sezgir inklyuziv ta’lim modelini ishlab chiqish.

Inklyuziv ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlash inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Mazkur tadqiqotda ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarning amaliyotga joriy etilishi ta’lim tizimida teng imkoniyatlar muhitini yaratish, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan o’quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish hamda O‘zbekistonning 2030 yilgacha mo’ljallangan ta’lim va gender siyosati maqsadlariga erishishga xizmat qiladi. Natijada inklyuziv, adolatli va barqaror ta’lim tizimini shakllantirish orqali mamlakatning raqobatbardosh inson kapitali rivojlanishiga munosib hissa qo’shiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences. Routledge Publishing, London, 2020. pp. 15-27.
2. Booth T., Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), Bristol, 2019. pp. 8-24.
3. Dyson A. A Response to Special Educational Needs and Inclusive Education. International Journal of Inclusive Education, Vol. 22(3), 2018. pp. 225-241.
4. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. SAGE Publications Ltd., London, 2021. pp. 305-320.
5. Unterhalter E. Gender, Schooling and Global Social Justice. Routledge Publishing, New York, 2021. pp. 42-57.
6. Chant S. Gender and Development. Routledge Publishing, London, 2020. pp. 87-104.
7. Loreman T. Inclusive Education and Technology Integration. Springer Nature, Cham, Switzerland, 2023. pp. 118-137.
8. Heyneman S.P. The Quality of Education and Economic Development. Comparative Education Review, Vol. 63(2), 2019. pp. 175-196.
9. Avliyoqulov N.K. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: “Fan va texnologiya”

nashriyoti, 2021. 212-220-betlar.

10. Jo‘rayev R.H. Ta‘lim menejmenti nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2020. 156-168-betlar.

11. To‘xtaxodjayeveva M.X. Gender pedagogikasi asoslari. Toshkent: “Tafakkur” nashriyoti, 2019. 45-59-betlar.

12. Tolipov U.Q., Usmonboyeva M. (2022). Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 189–203-betlar.

13. Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences. Routledge, London. 2020.

14. Booth T., Ainscow, M. Index for Inclusion. CSIE, Bristol. 2019.

15. Loreman T. Inclusive Education and Technology Integration. Springer Nature. 2023.

16. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024. Paris. 2024.

17. UNICEF. Inclusive Education Strategy 2022-2030. New York. 2023.

18. OECD. Education at a Glance 2023. Paris. 2023.

19. Unterhalter E. Gender, Schooling and Global Social Justice. Routledge. 2021.

20. Chant S. Gender and Development. Routledge. 2020.

21. Loreman T. Inclusive Education and Technology Integration. Springer Nature. 2023.

22. UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Global Education Monitoring Report. 2023.

23. OECD. Digital Education Outlook 2023. OECD Publishing. 2023.

24. World Bank. Education Technology and Inclusion Report. Washington D.C. 2024.

25. World Economic Forum (2024). Global Gender Gap Report 2024.

26. UNESCO (2024). Global Education Monitoring Report 2024.

27. OECD (2023). Education at a Glance 2023.

28. World Bank (2024). Inclusive Education Global Report.